

Универзитет у Београду

Факултет политичких наука

Наставно-научно веће

Одлуком Наставно-научног већа Факултета политичких наука од 14.9.2015. године именована је Комисија за преглед и оцену докторске дисертације Милутина Трнаваца под насловом „Однос између Европске уније и црква и верских заједница”. После прегледа рада, Комисија у саставу проф. др Слободан Самарџић, редовни професор Факултета политичких наука у Београду, проф. др Владимир Ђурић, научни сарадник Института за упоредно право у Београду и проф. др Весна Кнежевић-Предић, редовни професор Факултета политичких наука (ментор), подноси Наставно-научном већу Факултета политичких наука следећи:

Реферат о завршеној докторској дисертацији

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Кандидат Милутин Трнавац је рођен 2.12.1981. године у Београду. Дипломирао је на Правном факултету, Универзитета у Београду, Међународни смер са просечном оценом 8,10. Милутин Трнавац је затим уписао магистарске студије на Факултету политичких наука, Универзитет у Београду, смер Међународне студије, где је положио испите са просечном оценом 9,66 и 2. јуна 2015. године успешно одбранио магистарски рад „Улога Савета Европе у прокламовању, остваривању и заштити слободе вероисповести и испунио све услове за стицање академског назива Магистра политичких наука. Милутин Трнавац је 2009. године положио правосудни испит.

Кандидат је 2005. године радио у Првом општинском суду у Београду као судијски приправник. Затим је крајем 2006. године радио у Секретаријату за социјалну и деју заштиту града Београда, да би 2009. године почео да ради у Министарству вера Републике Србије, где је био до 2011. године. Од 2011.-2012. године је био у Министарству вера и дијаспоре Републике Србије, а од 2012.-2014. године у

Министарству правде и државне управе Републике Србије. Од 2014. до краја 2015. године ради као самостални саветник у Министарству правде Републике Србије. Крајем 2015. године почиње да ради у Канцеларији за европске интеграције као виши саветник, као и у Министарству за европске интеграције од средине 2017. године.

У досадашњој каријери кандидат Милутин Трнавац је стекао и друга истраживачка и стручна искуства. Говори енглески и немачки језик.

Милутин Трнавац има 3 објављена рада на теме:

- „Слобода вероисповести у документима донесеним под окриљем Савета Европе” у Зборнику радова Религија – Политика – Право, Институт за упоредно право, Православна Митрополија Црногорско-приморска, ИИУ „Светигора”, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, 2015, стр. 777-803,
- „*The development of dialogue and institutionalisation of relations between the European Union and churches and religious communities*” у Зборнику радова са међународне конференције посвећене десетогодишњици издавања часописа Политикологија религије, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Факултет политичких наука Универзитета у Београду, 2017, стр. 249-264,
- „*Остваривање слободе вероисповести у Бугарској, Румунији и Грчкој*” у броју 1/2018 научног часописа Страни правни живот Института за упоредно право у Београду (М51), 2018, стр. 73-88 (у штампи).

У консултацијама са ментором, кандидат се определио за израду докторске дисертације на тему „Однос између Европске уније и црква и верских заједница”, коју је Веће научних области правно – економских наука Универзитета у Београду одобрило на својој 17. седници одржаној 27.6.2016. године. При изради докторске дисертације чији основни текст обухвата 259 страна кандидат се, полазећи од природе предмета истраживања и водећи рачуна о његовој генези одлучио да у свом раду користи најважнију постојећу научну литературу, изворе и интернет странице о Европској унији, њеним институцијама, примарном и секундарном праву, пракси Суда правде Европске уније, државама чланицама, црквама и верским заједницама, њиховим посебним организацијама и слободи вероисповести. При изради докторске дисертације

кандидат је консултовао обимну литературу, интернет странице и друге изворе који садрже укупно 233 извора података, од чега 158 чини постојећу научну литературу, 61 интернет изворе и 14 друге изворе. Преглед извора података које је кандидат користио при изради дисертације садржан је у Прилогу Реферата.

2. Предмет и циљ дисертације

Предмет истраживања кандидата Милутина Трнавца су били правни и политички аспекти односа између Европске уније и црква и верских заједница. По мишљењу кандидата, Европска унија је једна од најзначајнијих европских наднационалних организација, која окупља државе које су се у првом тренутку удружиле ради остваривања заједничких, пре свих, економских интереса. Међутим, све већим повезивањем државе чланице су своје унутрашње правне поретке прилагођавале тим заједничким интересима, постепено стварајући, односно усвајајући наднационалну регулативу и у другим областима у виду комунитарног права, односно касније права Европске уније, што Европску унију чини много значајнијим феноменом квалитативно другачијим од класичних међународних организација, али свакако још увек не и државом. Иако се, у почетку регулатива Европске уније односила искључиво на регулисање економских питања, све већим развојем регулативе о људским правима и основним слободама у оквиру међународних организација, Европска унија је своје право управо прилагођавала таквим тенденцијама. Будући да Европска унија има широке надлежности које тангирају људска права и основне слободе и да се бави њиховим прокламовањем, а на изванредан начин и надзором над њиховим спровођењем, као и узимајући у обзир да су цркве и верске заједнице важни чиниоци у оквиру којих се остварује колективна димензија слободе вероисповести, кандидат је изнео став да однос између Европске уније и црква и верских заједница представља веома важан аспект за разумевање како међусобних односа држава чланица и њихове унутрашње регулативе у овој области, тако и за разумевање односа између држава чланица и Европске уније у тој области, што утиче на функционисање Европске уније. Наиме, Европска унија је област религије оставила на регулисање државама чланицама, али истовремено показује све веће интересовање и делује у смеру одређене унификације појединих њених сегмената, нарочито од како је добила надлежност у области забране

дискриминације.¹ О томе говори и низ докумената које је Европска унија донела у претходном периоду.²

Научна анализа активности Европске уније у сфери њеног односа са црквама и верским заједницама има изузетан значај за сагледавање улоге међународних актера у савременом свету и међународним односима. Ово нарочито у ери развоја наднационалних инструмената заштите људских права и слобода.

Полазећи од значајне улоге коју цркве и верске заједнице имају у државама чланицама, кандидат се у свом раду фокусирао на свестраној анализи односа који оне имају са Европском унијом, на који начин тај однос утиче на функционисање Европске уније, као и повратно дејство деловања Европске уније у областима које се (не)посредно односе на функционисање цркава и верских заједница. Овај однос је дуго времена сматран, и данас се у контексту европских интеграција сматра односом који је, по многима, са разлогом углавном регулисан унутрашњим законодавствима држава, а у мањој, али ипак веома значајној мери у европским актима.

Садржај предмета дисертације је правилно операционализован, обухвата најважније концепте у овој области истраживања и на прави начин их повезује у кохерентну целину. Кандидат је успешно обрадио све најважније детерминанте предмета истраживања.

Имајући у виду све изложено, јасно је да је научно сагледавање односа између Европске уније и цркава и верских заједница значајно и за развој научне дисциплине, која проучава Европску унију и међународне организације, као и њихову улогу у савременом друштву. На примеру једне наднационалне организације, каква је Европска унија, кандидат је у свом раду научно истражио наднационалну, легислативну и протективну, а самим тим и интегративну улогу Европске уније. Такође, истражен је и утицај који таква међународна организација има и може да има на проширење значења овакве врсте односа. Обрађивање ове теме има и друштвено оправдање, имајући у виду да је држава Србија управо у процесу европских интеграција. Самим тим, циљ рада је било научно сагледавање улоге Европске уније у овој области, емпиријска провера

¹ Општа клаузула о забрани дискриминације уведена Амстердамским уговором из 1997. године

² Најбољи пример за то је Повеља основних права Европске уније усвојена 30. марта 2010. године

постављених хипотеза, али и практична употребљивост резултата који могу послужити другим истраживањима и државним органима у сарадњи са Европском унијом, а до којих се у истраживању дошло. Предмет рада није био само нормативног карактера, већ се састоји и у анализи праксе и искустава у раду Европске уније и њених институција у вези са наведеним питањима.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

У раду је кандидат изложио и проверио следеће хипотезе о односу између Европске уније и цркава и верских заједница:

1) Цркве и верске заједнице су подржавале процес европских интеграција, сматрајући да оне немају само економски карактер, већ и да тај процес представља израз заједничког европског идентитета и вредности које се, између осталог, заснивају на хришћанству.³

2) Европска унија је проширивањем својих надлежности регулисањем различитих области друштвеног живота у којима делују цркве и верске заједнице, а нарочито забраном дискриминације и по основу вероисповести, значајно утицала на њихов правни и друштвени положај у државама чланицама.

3) Регулисањем односа између Европске уније и цркава и верских заједница у свом примарном праву, Европска унија је афирмисала и значајно утицала на развој верског плурализма и толеранције са једне стране, али и поимања односа између држава чланица и цркава и верских заједница кроз систем кооперативне одвојености.

4) Иако је правни положај цркава и верских заједница у највећој мери регулисан унутрашњим правом држава чланица, регулисање појединих области друштвених односа правом Европске уније доприноси унификацији положаја цркава и верских заједница у свим државама чланицама.

³ 12 звездица на застави Европске уније представља: 12 звезда које чине ореол изнад главе Богородице Марије у Откровењу Јовановом (глава 12), 12 апостола, 12 синова Јаковових, 12 израелских племена, 12 малих пророка, 12 божићних дана итд.

5) Процес европских интеграција доказује да економске интеграције неминовно за собом повлаче и ширење надлежности у различитим областима друштвених односа, па самим тим цркве и верске заједнице и њихов правни положај и деловање постају предмет интересовања, регулисања и рада институција Европске уније.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Уводни део дисертације садржи формулацију предмета истраживања, његов предмет и циљеве, хипотетички оквир истраживања, теоријско-методолошко полазиште и његово образложење, као и кратко упућивање на остала поглавља која су функционално и логички повезана.

У првом поглављу под називом *Цркве и верске заједнице у Европи* представљена је демографска структура и распоред становништва у државама Европе са посебним фокусом на њихову верску припадност. Описане су верске карактеристике сваке земље у Европској унији, односно предочени подаци како о доминантним и историјским црквама и верским заједницама, тако и о другим верским покретима и важним чиниоцима у вези са верским обележјима друштвеног живота у тим државама. Анализирани су модели односа унутар сваке државе чланице, будући да је однос између држава чланица са једне стране, и цркава и верских заједница са друге стране, углавном регулисан унутрашњим правом држава чланица. Посебан фокус је био усмерен на компаративну анализу различитих врста тих односа.

Друго поглавље, *Институционални преглед настанка и развоја Европске уније*, бави се анализом Европске уније као специфичне организације која се разликује од осталих међународних организација по својој институционалној структури и широком обиму заједничких политика и циљева. Описана је структура и начин рада најзначајнијих институција и тела Европске уније, као и поступак судске заштите у споровима у оквиру области у којима су државе чланице повериле надлежност Европској унији. На крају овог дела је указано на значај судских поступака пред Судом правде Европске уније, а који се односе на цркве и верске заједнице, односно заштиту слободе вероисповести, за сагледавање и дефинисање односа између Европске уније и цркава и верских заједница.

У трећем поглављу *Ставови цркава и верских заједница о настанку и развоју ЕУ*, су обрађени и изнети ставови најважнијих хришћанских цркава у Европи, у вези са настанком и развојем Европске уније, с обзиром на то да је у Европској унији најзаступљенија религија хришћанство. Фокус је био на настанку и развоју Европске уније као наднационалне организације која у својим појединим документима посебно истиче значај хришћанства за њен настанак и даљи развој.

Четврто поглавље *Развој односа између Европске уније и цркава и верских заједница у правним тековинама Европске уније*, се бави правом Европске уније и судском праксом Суда правде Европске уније. У овом делу рада је урађена анализа текстова оснивачких аката, с обзиром на то да су они основ за све остале акте које доносе органи Европске уније. У својим појединим сегментима секундарно право Европске уније које подразумева прописе и друге акте које усвајају органи Европске уније у складу са овлашћењима пренетим примарним правом, регулише материју која се посредно или непосредно односи на цркве и верске заједнице. Кроз анализу најважнијих директива, уредби, одлука и оквирних одлука приказани су управо ти сегменти секундарног права Европске уније. У овом делу су представљени конкретни поступци пред Судом правде Европске уније који се односе на цркве и верске заједнице, односно заштиту слободе вероисповести.

У петом поглављу дисертације *Институционализација односа између Европске уније и цркава и верских заједница*, описан је организациони развој појединих цркава у правцу оснивања и унапређивања органа задужених за бављење дипломатијом у међународним односима. Приказано је и на који начин се појединце цркве удружују у посебне организације како би оствариле свој утицај у међународним односима. Управо због тога је у овом делу дат детаљан приказ развоја институционализације односа између Европске уније и цркава и верских заједница.

Шесто поглавље *Света столица и Европска унија*, бави се анализом Свете столице као врховне власти Римокатоличке цркве, имајући у виду да се на њеном челу налази папа као врховни поглавар који обједињава духовну и световну функцију. У међународним односима Света столица је посебан субјект међународног права, због чега је посебно дата анализа њеног односа са Европском унијом као наднационалном организацијом.

У седмом поглављу *Ислам и Европска унија* је сагледано једно од питања које се у последње време у оквиру Европске уније све више ставља у први план, а тиче се односа између Ислама и Европске уније. Ислам као религија, затим верске, културне и етничке разлике између грађана хришћанске и исламске вероисповести у Европи, као и њихов међусобни однос, предмет су анализе овог поглавља. Посебан фокус је усмерен на исламофобију у Европи, на разлоге због којих до ње долази, као и на значај Ислама за развој нових вредности у Европској унији.

Осмо поглавље под називом *Српска православна црква и верске заједнице у Србији и однос према Европској унији*, пре свега указује на изузетно важну улогу Српске православне цркве коју она има у верском, културном и историјском развоју државе Србије. У циљу бољег разумевања односа који имају Српска православна црква и верске заједнице у Србији према Европској унији, направљен је кратак преглед процеса придруживања Србије Европској унији. Према последњем попису становништва у Републици Србији највише грађана се изјаснило да су верници Српске православне цркве, због чега је било битно анализирати став и однос Српске православне цркве према Европској унији, имајући у виду да Србија има статус кандидата и у процесу је европских интеграција.

У деветом поглављу под насловом *Закључци*, врши се верификација хипотеза којима се руководио кандидат приликом истраживања односа између Европске уније и цркава и верских заједница, и указује се на могући правац даљег развоја тог односа у складу са изведеним закључцима.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Резултати рада представљају научну проверу свих претходно формулисаних ставова, односно хипотеза. У том смислу, остварене резултате истраживања кандидат је формулисао као закључке на самом крају дисертације. Дисертација представља значајан допринос свеобухватном научном сагледавању процеса настанка и развоја институционалног односа између Европске уније и цркава и верских заједница, кроз преглед институционалног развоја Европске уније и утицај који је он имао на положај цркава и верских заједница у Европи и њеним државама чланицама. Циљ кандидата

који је у дисертацији остварен, био је да у раду покаже да економски процес уједињења Европе није била једина примарна идеја, већ да је од почетка постојала намера да се европске правне идеје дефинишу кроз заједничку европску културу. У том сегменту, у дисертацији је кандидат указао на велику улогу коју су имале и цркве и верске заједнице, имајући у виду да је хришћанство (уз јудаизам и ислам нешто касније), један од кохезивних фактора на којима се темељи европска култура. Тај однос је имао и повратно дејство, јер је Европска унија уз поштовање неутралности у питањима религије и филозофије у државама чланицама, на наднационалном нивоу пружала додатне гаранције. Те гаранције се на општем односно наднационалном нивоу истичу као вредности на којима се темељи Европска унија, а базирају се на принципима секуларности државе, затим плурализма и толеранције, као и на принципу кооперативне одвојености црква и верских заједница са једне и држава чланица са друге стране.

6. Закључак

Дисертација на тему „Однос између Европске уније и црква и верских заједница” израђена је у складу са пријавом теме докторске дисертације кандидата Милутина (Југослава) Трнавца, коју је Веће економско – правне науке Универзитета у Београду одобрило на својој 17. седници, одржаној 27.6.2016. године.

Дисертација је посвећена истраживању правних и политичких аспеката односа између Европске уније и црква и верских заједница, а истовремено је истраживање веома актуелно, јер нуди одговоре на актуелне и практичне расправе. Према предмету, циљевима и садржају дисертације, реч је о оригиналном истраживању, значајном за развој теоријске мисли и друштвене праксе у областима међународног права и међународних односа. Истраживање нуди значајна упутства за будуће деловање различитим актерима који делују на међународном плану и посебно је важно за Републику Србију, с обзиром на њен међународноправни и међународнополитички статус.

Током израде дисертације, кандидат је испољио висок степен самосталности у научно – истраживачком раду. Дисертација је детаљно и уверљиво образложена, с

јасним ослоном на широку теоријску и емпиријску грађу, а предмет истраживања представља оригинално усмерење.

У складу са наведеним, Комисија за преглед и оцену подобности дисертације под називом „Однос између Европске уније и цркава и верских заједница” кандидата Милутина (Југослава) Трнавца, сматра да она испуњава услове за јавну одбрану. Сprovedено истраживање је потврдило претходни систем постављених хипотеза. Истраживање има несумњив научни и друштвени значај и као такво је вишеструко драгоцено за боље разумевање правних и политичких аспеката односа између Европске уније и цркава и верских заједница, јер открива трајне обрасце овог процеса што може увећати расположиви фонд научног знања међународних односа, међународног права и права Европске уније у целини. Стога, Комисија предлаже Одељењу за међународне студије и Наставно – научном већу Факултета политичких наука Универзитета у Београду да Милутину Трнавцу одобри јавну одбрану докторске дисертације под наведеним називом.

У Београду 08. маја 2018. године

Комисија:

проф. др Слободан Самарцић
Редовни професор Факултета политичких наука
Универзитета у Београду

проф. др Владимир Ђурић
Научни сарадник на
Институту за упоредно право у Београду

проф. др Весна Кнежевић-Предић
Редовни професор Факултета политичких наука
Универзитета у Београду
